

України. - К., 2000. -С. 232; 13. КПРС в резолюціях, рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Вид. 8-е, доп. і випр. -К., 1980. -Т.6. -С.393; 14. История социалистической экономики СССР. Т.VI - С.409; 15. КПРС в резолюціях... -К., 1981. -Т.7. - С.318-325; 16. Там само. -С. 323, 324; 17.Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. -К., 1958. -№7. -С.86; 18.Собрание постановлений правительства СССР. -М., 1958. -№ 11. - С.282; 19.Довідник про новий порядок, ціни та умови заготівель сільськогосподарських продуктів. /Міністерство сільського господарства УРСР. -К., 1958. -С.48; 20.Сельское хозяйство СССР: Статистический сборник. -М., 1960.-С 407; 21. Історія селянства Української РСР. В 2-х т. -К., 1967. -Т.2. -С.413; 22. Позачерговий XX з'їзд Комуністичної партії України 16-17 січня 1959 р. Матеріали з'їзду.-К., 1959. -С.40, 23. Внеочередной XXI съезд Коммунистической партии Советского Союза. 27 января - 5 февраля 1959 г.: Стенографический отчет. - М., 1959. -Т. 1-2. - С.514; 24. Собрание постановлений правительства СССР. -М., 1961. -№4 -С.21; 25. ЦДАГО України. -Ф.1. -Оп. -80. -Спр.1296. -Арк.37, 26. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі -ЦДАВО України). -Ф.27- Оп. 20. -Спр. 1735. -Арк.78.

В.М. Вовк

ПОБУТ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 1950-80-Х РР. XX СТ.

В основі нашого дослідження є спроба аналізу основних аспектів побуту міського населення Наддніпрянщини в 1950-80-ті рр. XX ст., простежити умови їх життя, особливості задоволення потреб в харчуванні, житлі, одязі тощо. Слід зазначити, що побутова історія мало цікавила істориків радянського періоду і хоч в умовах незалежної України склалися сприятливі умови для її розвитку, ситуація мало змінилась, дослідники недостатньо звертаються до питань, пов'язаних з щоденним життям простих людей. Тому відсутні монографії, наукові статті, які б розглядали цю проблему. Окремі факти, що стосуються побуту населення міст Наддніпрянщини можна відшукати в праці Л. Вітрук, зокрема, автор подає відомості про соціальну політику уряду Радянської України в 60-80-х рр. XX ст., а також комплексно аналізуються доходи трудящих та їх житлово-побутові умови. На жаль, в монографії домінують факти, що ілюструють життя мешканців мегаполісів, а трудящим невеликих міст майже не приділено уваги, що, на наш погляд, не дає змоги об'єктивно висвітлити побутові умови жителів тогочасного міста, оскільки добробут тих, хто проживав у невеликих містах, був менш задовільним.¹

В книзі Г. Олейниченка подано матеріал, що дає різко негативну характеристику побутових умов мешканців "хрущовок," порівнюючи їх з більш комфортними будинками пізніших часів. Як вважає автор, причина зменшення темпів житлового будівництва базується на тому, що поліпшилась якість квартир і їх планування, внаслідок чого "кожен метр квадратний став дорожчим, що й призвело до зменшення об'ємів будівництва." Варто відзначити, враховуючи час написання книжки, наявність цензурних обмежень; щодо наведених в ній фактів слід відноситись критично. Це передусім стосується порівняння рівня задоволення матеріальних і духовних потреб населення США і Радянської України. З розповідей дослідника випливає, що в США і її сателітів багато бездомних, безробітних, які жили в жебрацький спосіб, не мають змоги читати багато книжок через засилля цензури тощо. Водночас радянські українці щасливо живуть завдяки турботі комуністичної партії та уряду. Автор оповідає лише про досягнення і перемоги, майже нічого не говорячи про недоліки в організації побутових умов громадян, в забезпеченні їх водою, їжею, одягом, а також замовчуючи той факт, що і в УРСР багато книг теж "зникали з прилавків," бо були "неугодними" для радянської правлячої еліти.²

З відновленням незалежності України значно послабилась цензура і науковці стали писати дещо вільніше. На особливу увагу заслуговує праця В. Барана і В. Даниленка, що містить відомості стосовно рівня забезпечення трудящих житлом та змін в побуті українців у зв'язку з реформами М. Хрущова³.

Відновити реальну картину щоденного побуту простого міського українця, вільну від політизованих схем і штампів, можна лише на основі об'єктивності, завдяки вивченню архівних джерел. Відомості про побут жителів міст Наддніпрянщини містяться в протоколах

міськрад, їх постановвах, доповідях, скаргах та зверненнях мешканців міст.

Відомо, що наявні житлові умови є найбільш визначальними в характеристиці побуту як окремої людини, так і суспільства загалом. Житлова проблема в містах Наддніпрянської України в означені роки, як і в інших регіонах України, завжди стояла гостро. Владні органи намагались її пом'якшити, споруджуючи нові будинки та ремонтуючи ті, що вже експлуатувались. Наприкінці 50-х – 60-х рр. держава масово споруджувала п'ятиповерхові будинки, так звані “хрущовки.” Економлячи кошти (що були необхідні для збільшення розмірів комунального житлофонду), їх будували за типовими проектами без ліфтів та сміттєпроводів, із “смежними кімнатами, невеликими коридорчиками, тесними кухоньками, с одним балконом.” Держбуд надавав перевагу кількості квартир над їх якістю.⁴ Завдяки такій позиції уряду “площа введених у дію житлових будинків різко зросла, і тисячі людей залишили бараки й комуналки, переселившись у нові квартири сімейного типу”.⁵ Пізніше, згідно постанови ЦК КПРС і РМ СРСР “Про заходи щодо поліпшення якості житлово-цивільного будівництва”(травень 1969 р.), комунальні будинки почали будувати з “поліпшеним плануванням”. Зокрема, зріс середній розмір квартир з 46,8 (1965 р.) до 54,2 (1983р.) метрів квадратних, зменшується кількість прохідних кімнат, збільшується висота стелі, вдосконалено шумову та теплову ізоляцію осель⁶. Поява більш упорядкованих будинків співпала з поступовим спадом державного житлового будівництва, а тому ідея радянського керівництва надати до 2000-го року кожній сім'ї окрему квартиру так і залишилась принадним гаслом⁷.

Державні органи надавали кредити для спорудження власного житла трудящим та допомагали покращити житлові умови ветеранам Другої світової війни, надаючи їм і членам їх сімей квартири (10 % від державного житлофонду), а також через відділ соцзабезпечення (тим що мали індивідуальне житло) постачав будівельні матеріали для ремонту (шифер, цемент, руберойд тощо).⁸ Як свідчать архівні документи, відповідальні за ремонт і будівництво жител будівельні організації не завжди сумлінно виконували свої обов'язки. Особливо тяжке становище склалось в царині капітального ремонту державного житлофонду. Так комісія міськради м. Канева в 1961р. відзначала, що місцева ремонтно-будівельна дільниця зволікала щодо робіт по ремонту житлофонду та благоустрою міста. Вона допускала “через недостатній контроль з боку техперсоналу неякісне виконання робіт, внаслідок чого окремі роботи по декілька разів перероблялись”. Комісія також відзначила і наявність “штурмівщини до якоїсь дати, коли роботи йдуть і вдень і вночі” що, відповідно, не покращувало якість ремонту⁹. Дуже повільно здійснювали ремонтні роботи в Смілі. Так за п'ять місяців 1967 р. ремонтно-будівельна дільниця мала здати в експлуатацію чотири житлові будинки та змогла ввести в дію лише один. На інших трьох об'єктах роботи тривали. Якість яких була незадовільною.¹⁰ А в Жажкові “багато комунальних квартир було доведено до руйнування” в очікуванні довгожданого ремонту (1969р.).¹¹ В м.Умань незадовільно ставилися до ремонту дахів та покрівель. Щорічно в план включалось 5 – 6 аварійних дахів, а ремонтувались 1 – 2.¹² Як наслідок, мали місце чисельні справедливі скарги жителів міст на діяльність ремонтно-будівельних дільниць, на які не завжди їх керівництво відповідним чином або ж взагалі не реагувало.¹³

Крім проблем з ремонтом власних осель, міське населення Наддніпрянщини зіштовхувалось і із недоліками газо- та водопостачання. Стосовно води, то ситуацію найкраще ілюструють події в містах Городище (Черкаської області) та Переяслав-Хмельницький (Київської області), в кожному з яких мешкало більше 20 тис. громадян. Щоб забезпечити мешканців Городища і підприємства міста водою, слід було подавати не менше 2600-300 метрів кубічних води, а ї подавали 320-340 метрів кубічних (чого було недостатньо для забезпечення потреб місцевої громади)¹⁴. Подібною була ситуація і в Переяславі, міське населення якого також неодноразово потерпало від нестачі води, особливо у вихідні дні.¹⁵ Не краще було організовано водопостачання і в інших містах, про що свідчить, наприклад, аналіз редакційної пошти журналу “Перець” за 1957-58 рр., колектив якого отримував “надзвичайно багато листів” зі скаргами на погане водозабезпечення міст і селищ.¹⁶ Владні

.....
органи, слід віддати їм належне, докладали певних зусиль щоб поліпшити становище у забезпеченні громадян водою, однак отримували лише епізодичні «перемоги» і змінити загальну картину, на нашу думку, не змогли. Скраплений газ споживачам відповідні служби часто завозили несвоєчасно, мали місце порушення черговості, що викликало значну кількість скарг. Так, жителі м. Корсунь-Шевченківського скаржились, що “газ розвозять не за списками, а кому хочуть”.¹⁷ В багатьох населених пунктах мали місце грубощі та випадки нетактовної поведінки працівників газового господарства під час заводу балонів зі скрапленим газом громадянам.¹⁸

Чимало нарікань з боку міського населення припадало на роботу служб, що відповідали за санітарний стан міст. Останні не завжди систематично вивозили сміття та нечистоти з вулиць, парків, вигрібних ям, а також з подвір'їв приватних садиб і багатоповерхових житлових будинків. Як наслідок, в період дощів в м. Сміла можна було спостерігати неприємну картину розлиття нечистот (з вигрібних ям) по подвір'ях багатоповерхівок і прилеглих вулицях. Не належним чином проводилось очищення комунальних будинків (від нечистот і сміття) і в містах Драбів, Канів, Золотоноша. В останній, наприклад, багатоповерхові будинки плановим очищенням нечистот були охоплені лише на 30 %. Подібна ситуація складалась і в приватному секторі.¹⁹ Громадяни часто самотужки вивозили різноманітний непотріб і нечистоти з своїх садиб, що призводило до появи стихійних звалищ “по всьому місту”.²⁰ Будучи безсилою організувати належний санітарний стан у містах, міська влада намагалась залучити до цієї справи громадськість. Проводились так звані загальні збори населення того чи іншого населеного пункту, що ухвалювали шляхом проведення суботників чи недільників очистити від відходів чи озеленити ту чи іншу ділянку міста. Також влаштовувались змагання для мешканців будинків за кращий двір, сад, квітник. Переможці отримували в якості премій штахети, цеглу, будівельні матеріали. Така практика давала певні результати. Проте заходи міської влади не завжди приносили бажаний результат, оскільки частина населення не брала в них участь. Особливо мало дбали про санітарний стан та благоустрій поблизу своїх будинків мешканці багатоповерхівок, які “не наводять порядок та ламають, бо не їхнє”.²¹

Міські керівні органи, бажаючи поліпшити побутові умови своїх підопічних, намагались благоустроїти шляхи сполучення у населених пунктах, побудувавши тротуари, дороги з твердим покриттям, освітлюючи вулиці. Але через відсутність необхідної кількості будівельних матеріалів задуманого не вдалось виконати. Так, станом на 1 січня 1984 р. у містах Черкащини лише 58 % доріг мали тверде покриття, тротуари склали 28 % від решти узбіч, освітлено 66 % вулиць. План освітлення за попередній рік по області виконано лише на 74,6%, в тому числі по містах: в Катеринополі на 31,3 %, і відповідно у Драбові - 38,8 %, Жажкові - 45,8 %, Золотоноші - 38,2 5 %.²²

Щоб жити, людина має харчуватись, адже лише таким шляхом вона отримує необхідні їй для життєдіяльності речовини. Цю незаперечну істину, здається, спростувати не можливо. Такої ж були думки і міські мешканці Наддніпрянщини у 2-й половині ХХ століття. А тому люди в силу своїх можливостей намагались забезпечити себе та своїх близьких продуктами харчування. Однак це не завжди вдавалось у повній мірі. Передусім через відсутність окремих видів харчової продукції чи їх неналежної якості в торгівельній мережа міст. Наприклад, на хліборобній Черкащині деякий час проблематично було придбати хліб та хлібопродукти належної якості. Так, на початку 60-х рр. ХХ століття в області мали місце випадки, коли хліб продавали в малому асортименті і неякісний, а здобні булочки реалізовувались з перебоями (коли ж вони і надходили в продаж, то дорого коштували).²³ Подібна ситуація з забезпеченням трудящих хлібними виробами спостерігалася в Київській, Полтавській та інших областях Наддніпрянщини.²⁴ В подальшому ситуацію з постачання якісних хліба і хлібопродуктів вдалось поліпшити (проте, все ж мали місце перебої з хлібобулочними виробами).²⁵

Не все гаразд було і у забезпеченні трудящих молоком та молочною продукцією, покупці не завжди були задоволені їх якістю та асортиментом, мали місце також перебої.²⁶

Торгові точки міст Наддніпрянської України занадто мало реалізовували свіжих овочів та ранньої зелені і були фактично безсилі задовольнити попит громадян щодо цих продуктів харчування.²⁷ В недостатній кількості заклади торгівлі реалізовували населенню безалкогольні напої та пиво.²⁸

Варто відзначити, що, будучи не в змозі налагодити безперервну реалізацію споживачам безалкогольних напоїв закладами держторгівлі, продаж алкогольних напоїв, з їх боку, був організований належним чином, щоправда він дещо гальмувався кампаніями боротьби з пияцтвом. В рамках цих кампаній уряд видавав масу постанов-заборон, що мали на меті зменшити потяг частини громадян до надмірного вживання спиртного. Так, постанова ЦК КП України і РМ УРСР 1961 р. дозволяла продаж горілки торговельними організаціями лише по 100 грам в одні руки, а пункт 6 Указу Президії ВР УРСР забороняв продаж цього напою в торговельних закладах, які розташовані поблизу промислових, культурно-видовищних установ, санаторіїв, будинків відпочинку, лікарень, в місцях масового відпочинку трудящих. На щастя любителів споживати надмірно спиртного не завжди ці постанови виконувались на місцях. Як видно з доповіді уповноваженого РВ міліції Чайки С. А. “Про хід боротьби з пияцтвом і самогоноварінням у м. Каневі”, у торговельних організаціях “замість 100 гр. горілки наливали 300, а продаж її здійснювався навіть у райлікарні.” Існувала також заборона продавати горілку на розлив, однак “окремі магазини, порушуючи правила радянської торгівлі в гонитві за виручкою”, здійснювали це. Сесія Канівської міськради у 1960 р. відмічала такий факт, що в магазині кулінарії “кулінарні вироби були відсутні, натомість продавалися в необмеженій кількості спиртні напої”.²⁹ Наведені вище факти характерні не лише для Канева, а і для багатьох інших міст Наддніпрянщини. Так, правоохоронні органи м.Умань з гіркотою нарікали на зростання кількості випадків порушень торгівлі спиртними напоями, а любителі оковитої в Драбові мали змогу взяти улюблений напій в кредит в магазині, що розташовувався поруч з рідним підприємством.³⁰

Чимало громадян у відповідь на антиалкогольні кампанії споживали горілку домашнього приготування (самогон), а більш підприємливі підпільно торгували нею (завдяки її дешевизні клієнтів не бракувало). Міліція та добровільні народні дружини безуспішно намагались боротись з самогоноварінням, здобуваючи при цьому перемоги, що носили фактично локальний характер, а викоринити його їм було не під силу.³¹

Українці - переважно м'ясоїдна нація, тому здавна господині дбали про те, щоб такий поживний продукт був в їхньому харчовому раціоні, бодай на свята. Придбати м'ясо та м'ясопродукти в широкому асортименті можна було в комісійних магазинах споживчої кооперації, однак це не завжди вдавалось через високі ціни (особливо на консерви), що відлякували багатьох покупців. В магазинах державної роздрібної торгівлі ціни були більш помірні, але вони безперервно здійснювали продаж лише окремих видів субпродуктів (свинячі голови, вуха, ноги), а продаж м'яса і м'ясопродуктів здійснювався лише в певні години і в обмеженій кількості. Більшість населення споживало м'яса значно менше встановленої норми раціонального харчування. Торговельні точки міст не завжди забезпечували попит громадян стосовно свинини, баранини, м'яса кролів і птахів, натомість яловичини продавали вдосталь. Стосовно ковбас тут спостерігається постійне зростання кількості варених, у порівнянні з твердокопченими, кількість останніх на кінець 70-х рр. складала 76 %.³² Мали також місце перебої з продажем ковбасних виробів (головним чином копчених) у деяких містах Наддніпрянщини,³³ а також випадки грубого порушення наказів держспецнагляду, прикладом чого є транспортування ковбас до торгових точок у мішках у м. Корсунь-Шевченківському (Черкаська область), а також “систематичний випуск” неякісної ковбасної продукції у м. Лубнах (Полтавська область).³⁴

Варто відзначити, що окремих харчових продуктів споживач не мав змоги придбати не лише через те, що їх недостатньо завозили до закладів торгівлі, а й в зв'язку з тим, що чимало дефіцитних товарів (сода, борошно, різноманітні крупи тощо) приховували з різних причин (у так звані підсобки) працівники цих організацій. Кількість і об'єми прихованої

.....
продукції просто вражають. Під час рейду по підприємствах торгівлі, що його влаштував комітет народного контролю м. Канева 20 серпня 1979 р., виявлено чимало харчових товарів, які були приховані в підсобних приміщеннях центрального гастроному, зокрема 1330 кг борошна, 300 банок зеленого горошку. В магазині №116 приховано - 70 кг ячмінної крупи 240 кг вівсяної, 40 кг соди харчової. Подібна ситуація мала місце і в магазині №117 і №5, де також чимало харчових продуктів не реалізовувалось населенню.³⁵ Деяку харчову продукцію, що її пропонували міські торгові точки, працівники ніколи не приховували, через те, що вона майже не користувалась попитом у споживачів (через низьку якість). Це соуси - індійський “Любительський” та місцевий “Московський,” а також цукерки “Шкільні”. Останні, зокрема, один небайдужий учасник загальних зборів населення м. Жажкова охарактеризував так: “такі, що візьмеш у рот, то задихаєшся, причому дуже тверді і в не культурних обгортках”.³⁶

Існували в містах Наддніпрянщини чисельні установи громадського харчування, покликані зробити людину менш залежною від домашньої кухонної плити. Вивільнений завдяки цьому час людина могла б присвятити самовдосконаленню, або ж просто відпочити після роботи. В цих установах можна було відносно дешево перекусити, замовити додому напівфабрикати, відсвяткувати знаменну чи урочисту подію, сімейне свято.³⁷ Особливо добре працювала центральна міська їдальня м. Корсунь-Шевченківського, на адресу якої надходило чимало подяк від вдячних клієнтів за смачні обіди та належне обслуговування, а також їдальня при сільгосптехніці. На належному рівні працювали їдальні на цегельних заводах міст Умані, Ватутіного, Чигирини тощо.³⁸ В той же час багато закладів громадського харчування напогано обслуговували своїх відвідувачів. Проблеми, з якими зіштовхувались клієнти, відвідуючи ці заклади, були спільними для більшості міських їдалень Наддніпрянщини, це і грубість та невічливість працівників стосовно клієнтів, обважування, обраховування, погане приготування страв. Дуже мало готувалось національних, фірмових, молочних, овочевих страв, салатів. Внаслідок чого мали місце скарги трудящих.³⁹ Так, в 1967р. у м. Сміла, за свідченням депутата міськради Вербовського Ф. Д., відсоток страв, що їх готували місцеві заклади громадського харчування, складала із овочів 0,5 %, а молочних.⁴⁰ На окремих підприємствах їдалень чи буфетів взагалі не існувало, а якщо вони і діяли, то часто перебували в тісних, непристосованих приміщеннях з малою кількістю посадочних місць. Так, на території Смілянського цукрового заводу тривалий час не було їдальні взагалі, а коли в наприкінці 60-х рр. було відкрито, то працівники не мали змоги належно обслужити всіх бажаних. Причиною була нестача посадочних місць, яких нараховувалось лише 30 на більше ніж тисячу працюючих.⁴¹ Варто відзначити, що однією з причин неналежного обслуговування працівників того чи іншого підприємства з боку закладів громадського харчування, які розташовані на їх території, було те, що керівництво і профспілки підприємств “не вважали їдальню “своїм” цехом”. В одній із заводських їдалень Корсуньщини поламався холодильник і вона не працювала декілька місяців, завод хоч і мав багато спеціалістів, але не надавав допомоги у його ремонті. Щоправда, так було не на всіх підприємствах, деякі з них, турбуючись про своїх працівників, брали на себе частину витрат на утримання їдалень.⁴²

В 50-х-80-х рр. спостерігається процес поступового покращення постачання громадян товарами широкого вжитку, зростає їх асортимент, а також обсяг продажу товарів на одну людину.⁴³ Певну роль у цьому процесі відігравали і підприємства Наддніпрянщини. Так, наприклад, Смілянський електромеханічний завод з відходів основного виробництва випускав для потреб населення водостічні труби, кришки для домашнього консервування, а завод “Металіст”, який в 1967 р. збільшив на 43 % обсяг товарів для громадян, намагався забезпечити попит споживачів на тертки кормові, тротуарну плитку, кільця для криниць тощо.⁴⁴ Однак, вироблялось і завозилось до міст Наддніпрянщини товарів народного споживання недостатньо. Як наслідок, в містах мали місце перебої з одягом чоловічим та жіночим, дитячим взуттям, дешевим посудом тощо.⁴⁵ Чимало товарів, що надходили до торгових точок, були низької якості (так званні “неходові” товари), а тому майже не

користувались попитом у покупців.⁴⁶ Відсутність готового одягу в закладах торгівлі спонукувала трудящих звертатись до послуг ательє індивідуального пошиву одягу, де можна було замовити досить популярні у середовищі жінок фасони плісе і гофре, здійснити ремонт трикотажу і капронових панчіх.⁴⁷ Часто навідувались до ательє і шанувальники стильних та модних чоловічих та жіночих головних уборів (держторгівля не завжди вчасно реагувала на нові віяння у царстві моди).⁴⁸ На жаль, мали місце випадки неякісного і несвоєчасного виконання замовлень та відмови клієнтам у пошитті одягу через нестачу тканин (особливо часто існували перебої з ситцем).⁴⁹ Не завжди належним чином працювали і майстерні по ремонту взуття. Зокрема, через “низький рівень організації праці і кваліфікації майстрів,” мали місце випадки затягування термінів виконання замовлень та неякісного виконання робіт. Так, для дрібного ремонту взуття термін три дні, а ремонтували його в м. Смілі майже десяти днів.⁵⁰ Жителі м. Корсунь нарікали на “не зовсім хорошу” якість ремонту своїх черевиків, а у м. Каневі громадяни скаржились на те, що “майстерня по ремонту взуття незадовільно виконує свою роботу”.⁵¹

Отже, в 50-80-ті рр. ХХ ст. спостерігалось деяке поліпшення життєвого рівня міського населення Наддніпрянської України. Трудящі мали змогу краще вдягатися, однак, якісного та модного одягу і взуття, як і багатьох інших товарів народного споживання, завозилось і вироблялось недостатньо, щоб задовольнити зростаючий попит. Покращується і харчовий раціон сімей внаслідок зростання асортименту, кількості та якості харчових продуктів у торгівельних точках міст, однак позитивні зрушення у цій царині не були сталими. Періодично мали місце перебої з продуктами харчування. Спостерігаються певні тенденції змін на краще в житловій сфері. Завдяки більш вдалому поєднанню державного та індивідуального житлового будівництва зростає житловий фонд міст Наддніпрянщини, багато громадян покращили свої житлові умови та розв’язати повністю житлову проблему, як і облаштувати міста не вдалось.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР. – К., Наукова думка, 1986. – С.180;2. Олейниченко Я. Г. Дом в котором мы живем. – К., Политиздат Украины, 1988. – 120 с.;3. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., Видавничий дім “Альтернативи,” 1999. – С.304;4. Олейниченко Я. Г. Дом в котором мы живем. – К., Политиздат Украины, 1988. – С. 12-16;5. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., Видавничий дім “Альтернативи,” 1999. – С.92;6. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР. – К., Наукова думка, 1986. –С.48;7. Олейниченко Я. Г. Дом в котором мы живем. – К., Политиздат Украины, 1988. – С.15;8. Державний архів Черкаської області (Далі - ДАЧО). – Ф. 3029. – Оп. 2. – Спр. 341.- Арк. 6; ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 510.- Арк.51-54;9. ДАЧО. – Ф. 3709. – Оп. 1. – Спр. 219.-Арк. 44, 85;10. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 381.-Арк.131;11. ДАЧО. – Ф. 3388. – Оп. 1. – Спр. 84.-Арк.16;12. ДАЧО. – Ф. 3070. – Оп. 1. – Спр. 378.-Арк. 108;13. ДАЧО. – Ф. 3445. – Оп. 1. – Спр. 634.-Арк. 32;14. Там само.-Арк. 21;15. Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради (Далі - АВПХМР). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 161.-Арк.17.16. Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2385.-Арк. 31;17. ДАЧО– Ф. 300. – Оп. 1. – Спр. 315.- Арк. 112,118;18. ДАЧО. – Ф. 3709. – Оп. 1. – Спр. 566.- Арк. 14.; ДАПО. – Ф. 5743. – Оп. 1. – Спр. 359.-Арк. 28.19. ДАЧО. – Ф. 2655. – Оп. 1. – Спр. 911.-Арк.12-13;20. ДАЧО. – Ф. 3388. – Оп. 1. – Спр. 84.-Арк. 21;21. Там само. - Арк.16; 22. ДАЧО. – Ф. 4313. – Оп. 5. – Спр. 984.-Арк. 38-41;23. ДАЧО– Ф. 300. – Оп. 1. – Спр. 315.-Арк. 3.24. ДАПО. – Ф. 5743. – Оп. 1. – Спр. 324.-Арк. 32;25. ДАЧО. – Ф. 3070. – Оп. 1. – Спр. 378.-Арк.20;26. ДАПО. – Ф. 5743. – Оп. 1. – Спр. 324.-Арк.32; ДАПО. – Ф. 4458. – Оп. 1. Спр.432.- Арк.44-46; АВПХМР. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 160.-Арк. 68; ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 378.- Арк. 11, 121, 145.; ДАЧО. – Ф. 3709. – Оп. 1. – Спр. 612.- Арк. 54;27. ДАЧО. – Ф. 3070. – Оп. 1. – Спр. 378.- Арк. 15, 20; ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 381.- Арк. 8; ДАПО. – Ф. 5506. – Оп.1. – Спр. 329.- Арк. 36; Державний архів Київської області (далі - ДАКО). – Ф. 880. – Оп. 12. – Спр. 1279.-Арк. 62;28. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 378.-Арк. 121; ДАПО. – Ф. 4458. – Оп. 1. Спр.432.-Арк. 43-42;29. ДАЧО. – Ф. 3709. – Оп. 1. – Спр. 219.- Арк. 26,33;30. ДАЧО. – Ф. 3070. – Оп. 1. – Спр. 378.- Арк. 29; ДАЧО. – Ф. 3528. – Оп. 1. – Спр. 410.- Арк. 137-138;31. ДАЧО. – Ф. 3070. – Оп. 1. – Спр. 378.– Арк. 29; ДАКО. – Ф.880. – Оп. 12. – Спр. 702.– Арк. 19-20; 32. ДАЧО. – Ф. 3095. – Оп. 15. – Спр. 685.- Арк. 67-68, 70-71;33. ДАЧО. – Ф. 3528. – Оп. 1. – Спр. 410.-Арк. 132-136;34. ДАЧО– Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 455.- Арк. 38; ДАПО. – Ф. 4458. – Оп. 1. Спр.432.- Арк. 44;35. ДАЧО. – Ф. 3709. – Оп. 1. – Спр. 612.- Арк. 71;36. ДАЧО. – Ф. 3388. – Оп. 1. – Спр. 84.-Арк. 3; 37. ДАЧО. – Ф. 4313. – Оп. 5.

– Спр. 440.- Арк. 23-24;38. ДАЧО. – Ф. 3528. – Оп. 1. – Спр. 410.- Арк. 113;39. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 381.- Арк. 35, 238-239;40. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 378.- Арк. 145; ДАПО. - Ф. 4458. – Оп. 1. Спр.432.- 42-44;41. Там само. 42. ДАЧО.– Ф. 72. – Оп. 2. – Спр. 455.- Арк. 65-66;43. ДАЧО. – Ф. 3070. – Оп. 1. – Спр. 378.- Арк.-51-52;44. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 378.- Арк. 5;45. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 381.- Арк. 215-216;46. Там само. 47. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 378.- Арк. 33.48. Там само. - Арк. 7;49. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 1. – Спр. 380.- Арк.219; ДАЧО. – Ф. 3388. – Оп. 1. – Спр. 84.-Арк. 4;50. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 510.-Арк. 85;51. ДАЧО. – Ф. 2688. – Оп. 2. – Спр. 547.- Арк. 116; ДАЧО. – Ф. 3709. – Оп. 1. – Спр. 219.- Арк. 10-11.

В.В. Кавка

ПІДГОТОВКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ (60-70-І РР. ХХ СТ.)

Серед чисельної верстви української інтелігенції чільне місце посідають працівники культури. Адже вони завжди були тим напрочуд тонким та важливим прошарком суспільства, який генерує, акумулює та несе в широкі народні маси глибокі пласти духовності, моральності, знання, сіє безцінні зерна добра, любові, справедливості.

Надто зростає роль творчої інтелігенції в переломні етапи розвитку суспільства, коли особливо актуальними стають питання духовної міцності та згуртованості народу, що є важливою складовою подолання суспільних колізій. Питання про місце та роль творчої інтелігенції в розвитку суспільства знаходились у колі наукових інтересів дослідників. На наш погляд, не належну увагу науковці звертали на таку частину творчої інтелігенції, як культурно-освітні працівники. Але ж ця, безумовно найчисельніша когорта працівників культури – бібліотекарі, клубні та музейні працівники – якраз найбільш наближена до реального життя. І саме вони є безпосередніми провідниками та носіями духовності до кожної конкретної людини. Культосвітні працівники у своїй повсякденній роботі вступають у соціальні, духовні, інформаційні відносини з тисячами людей. Відтак, їх роль у духовному розвитку суспільства дуже вагома, хоча, в силу специфіки професії, дещо інша, ніж, скажімо, у діячів літератури та мистецтва.

Зараз, у період докорінної трансформації українського суспільства, коли економічна криза відчутно вразила гуманітарну сферу, гостро відчувається дефіцит духовності на всіх рівнях суспільства. Сфера культури, на жаль, не є пріоритетною. Украй недостатнє, в силу не тільки об'єктивних причин, її фінансування привело до того, що тисячі культосвітніх працівників перебувають у надважких умовах, а багато хто з них вимушений змінювати професію. Відтак, на думку автора, є доцільним кинути ретроспективний погляд у не таке вже далеке минуле, щоб, спираючись на попередній досвід (як позитивний, так і негативний), оптимізувати сучасну кадрову політику в царині культури.

Звичайно, тоді були зовсім інші соціально-економічні та суспільно-політичні умови. Тоталітарний режим не міг об'єктивно сприяти повноцінному розвитку духовності та культури. Однак, по-перше, в той час було немало позитивного досвіду, який варто запозичити який та творчо застосувати в сучасних умовах. Адже навіть один з найзапекліших опонентів тоталітаризму І.Дзюба відзначив: “Не можна спрощувати культурну політику більшовицького режиму в Україні і подавати справу так, ніби вона вся зводилася до відвертого і бруталного винищення української культури”¹. Принагідно відзначимо й те, що багато тодішніх проблем є актуальними й зараз і вирішувати їх краще, спираючись на минулий досвід, яким би неоднозначним він не був.

Хронологічними рамками об'єкту дослідження автор визначив 60-70-і роки ХХ століття. Це був період, коли СРСР досягнув піку свого розвитку, тому те позитивне, що накопичене саме протягом цих десятиліть, певною мірою може знадобитись сьогодні.

У радянські часи дана проблема була досліджена досить глибоко. Було чимало статей, дисертацій відповідного спрямування. Однак усі вони носили відверто апологетичний, заангажований характер. Сучасна українська історіографія звернулась до названої теми в 90-і